

*Олександр КУРОЧКІН*

## До проблеми картографування новорічної обрядовості

Потенційні можливості етнічного картографування у вивченні традиційної духовної культури частіше декларуються, ніж реалізуються на практиці. Момент “пробуксовки” пов’язаний не так із складністю самої методики, як із об’єктивною трудомісткістю дослідження на стадії збирання матеріалу, його систематизації, аналізу та публікації. Як правило, картографічні студії тривають роками і десятиліттями й здійснюються організованими зусиллями цілих наукових колективів. Саме так декілька поколінь етнографів з різних республік колишнього СРСР впродовж 60-80-х років працювали над регіональним Атласом України, Білорусії та Молдови з проблематики — “Сільськогосподарські знаряддя”, “Житло”, “Одяг”. На превеликий жаль, через фінансові та інші перешкоди цей важливий академічний проект, фактично завершений у авторській частині, загруз у видавничій трясовині “Наукової думки”, так і не ставши надбанням зацікавленого читача.

На відміну од традицій матеріального побуту, традиції, що склалися у духовному житті, не так строго обумовлені природно-географічними та соціально-економічними факторами, завдяки чому їм меншою мірою властива регіональна специфіка. На практиці, виявляється, легше простежити просторову типологію житла ніж казки, сільськогосподарських знарядь ніж релігійних вірувань тощо. Але опосередкована залежність варіативності духовних традицій культури від названих факторів має і свої евристичні переваги. “Разом з тим,— наголошував відомий російський фольклорист К. В. Чистов,— безсумнівне і те, що в цілому розвиток матеріальної культури більш безпосередньо і жорстко детермінується соціально-економічними і географічними умовами, рівнем і характером розвитку виробничих сил і виробничих відносин, ніж переважна більшість елементів і комплексів культури духовної. Тому теоретично можна чекати, що картогра-

фування елементів традиційної духовної культури дасть не менш, а, можливо, й ще більш цікаві результати”.<sup>1</sup>

Враховуючи це пророчє передбачення, нижче спробуємо окреслити ареали двох головних типів новорічних обходів з масками на Україні — “Маланки” і “Кози”, що мають свій власний обрядовий сценарій, свою територію розповсюдження, відрізняються складом виконавців, пісенним, музичним і драматичним репертуаром. Особлива увага до названих ритуальних комплексів не випадкова. Адже вони належать до реліктів слов’янського язичництва й первісного синкретичного мистецтва, які збереглися у народному побуті аж до ХХ ст., незважаючи на утиски і переслідування з боку поборників християнства, а потім — комуністичної ідеології. Первісний зміст “Кози” і “Маланки” склали магічні заклиналильні формули (пісні та декламації), магічні акти, спрямовані на досягнення багатства продуктів землеробства і тваринництва, загального добробуту кожної селянської родини і громади в цілому. Здійснення важливої сакральної місії відбувалося за участю переряджених парубків-колядників, які уособлювали “вищі сили” й різних представників “чужого світу”. На початку 20-х років нашого століття О. Білецький, характеризуючи святочну гру “Маланка”, назвав її “безформеним уламком”, сенс якого незрозумілий для його хранителів і не дуже ясний для вчених-дослідників. Ця гра має власні закони розвитку, які належить ще збагнути. “Але, ще не розуміючи їх,— продовжував свою думку О. Білецький,— будемо привчатись їх цінувати і думати над ними. Для історика театру ці рештки такі ж дорогоцінні, як для археолога — черепки невідомої посудини, за якими можна знайти шлях до відновлення якої-небудь із зниклих культур людства...”<sup>2</sup>

Визначення просторових координат ритуалу “Маланка” — складна наукова проблема. Необхідно підкреслити, що певна робота в цьому

напрямку була здійснена нашими попередниками, і першим серед них був Я. Ф. Головацький. У відомій праці, присвяченій народним пісням Західної України, він, зокрема, наголошував: “До колядок і щедрівок належить також обряд “Меланка” або “Маланка”, який існує переважно в околицях Дністра, у Бережанському, Чортківському, Станіславському і Коломийському повітах”<sup>3</sup>. Немовби доповнюючи Я. Ф. Головацького, інший етнограф кінця XIX ст В. Милорадович звернув увагу на подібність галицького новорічного карнавалу до того, що мав місце на лівому березі Дніпра, а саме у північній частині Лубенського повіту Полтавської губернії.<sup>4</sup>

Значно уточнив і розширив географію досліджуваного обряду Б. М. Яцимирський. У його праці до названих вище територій побутування “Маланки” додаються ще Поділля і Бессарабія, у межах яких згадуються конкретні села Брацлавського, Ямпільського, Ольгопільського, Ушицького, Хотинського повітів.<sup>5</sup> Суттєво й те, що Б. М. Яцимирський простежив відсутність того ж таки звичаю у Проскурівському повіті.<sup>6</sup>

Відомому українському етномузикознавцеві К. Квітці належить заслуга в тому, що він першим у загальних рисах визначив географічний простір особливого різновиду щедрівок — маланочних пісень. Ця територія, крім згаданих вище областей, включає також Буковину, деякі місцевості південної Київщини, західну частину колишньої Херсонської губернії.<sup>7</sup>

Істотні уточнення у вивчення ареалістики обряду і пісні “Маланка” в зоні українсько-романського етнічного прикордоння протягом останнього десятиліття внесли роботи молдавських фольклористів і музикознавців (Г. К. Бостан, Я. П. Мироненко, Г. І. Спатару). Зокрема, Я. П. Мироненко вдалося простежити межу молдавських варіантів “Маланки”, яка, за його даними, проходить через середину Унгенського району, Фалештський і Дрокієвський райони Молдови.<sup>8</sup> Маємо також відомості про розповсюдження названої календарної пісні серед болгар Одещини.<sup>9</sup> І в наші дні активно побутує новорічна “Маланка” в українських і російських станицях Кубані. Є всі підстави вважати, що сюди її принесли з собою понад 200 років тому запорізькі козаки.<sup>10</sup> Отже, бачимо як зусиллями кількох поколінь дослідників наука поступово розширювала обрії пізнання конкретного питання. Сучасний стан його висвітлення, однак, ще недостатній. Тому для створення карти поширення обряду “Маланка” (у Західних областях переважає термін “Маланка”, у Східних — “Меланка”) на доповнення до вказаних вище літературних джерел ми провели додаткові пошуки в польових експедиціях та архівах. Одержаний

матеріал дозволив суттєво прояснити загальну картину.

Виходячи з вітчизняного досвіду, за одиницю картографування була обрана адміністративно-територіальна одиниця другого порядку — повіт. Зібраний фактаж підказав, що відліковим хронологічним рубежем при картографуванні “Маланки” має стати початок XX століття. Саме цей період дає найбільш широку в просторовому відношенні характеристику досліджуваного явища. Вже з кінця 20-х років, особливо на землях Центральної України, виразно заявив про себе процес руйнування сфери традиційної селянської звичаєвості, прискорений волюнтаристськими заходами сталінського режиму (колективізація, індустріалізація, боротьба за атеїстичний побут тощо).

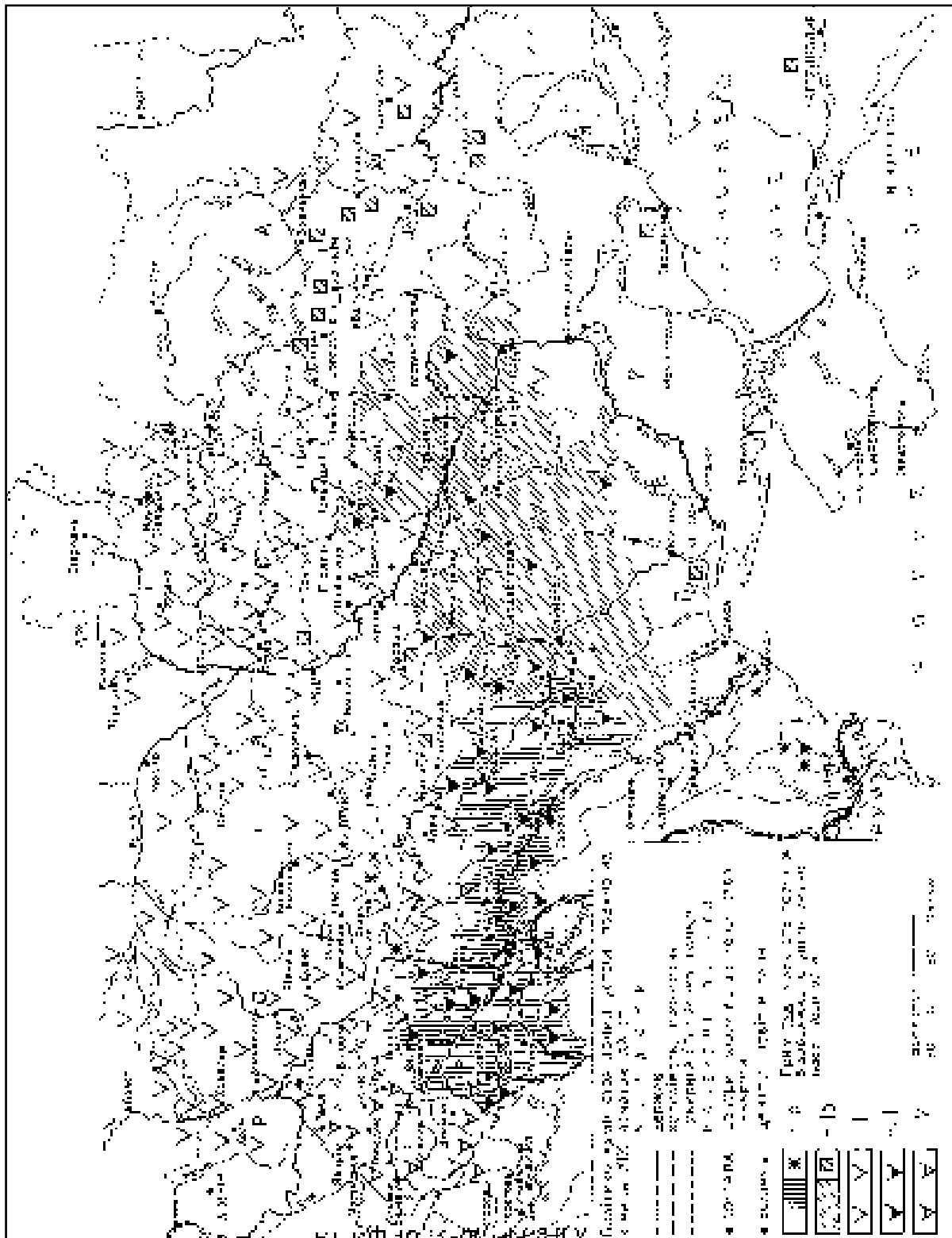
З урахуванням сучасного рівня вивчення джерел ареал обряду “Маланка” набуває конкретних обрисів. Його західна межа проходить приблизно по Головному Карпатському хребту на стику Закарпатської та Івано-Франківської областей і далі умовною лінією етнографічно-діалектологічного розмежування українців-бойків і гуцулів. Причому Закарпаття й основна територія Бойківщини не належать до зони поширення даного явища.

Досить виразно простежується північна межа обряду “Маланка”, що намічає одночасно перехідну смугу до обряду “Коза”. Починаючись від Дністра, на південному заході сучасної Львівської області, вона тягнеться на схід умовною лінією, що проходить вище колишніх повітів: Жидачівського, Калуського, Бережанського, Тернопільського, Гусятинського, Кам’янець-Подільського, Ушицького, Летичівського, Вінницького, Брацлавського, Гайсинського, Уманського, Звенигородського, Черкаського на правому березі Дніпра і Лубенського, Хорольського, Полтавського, Харківського, Куп’янського — на лівому.

Складніше вимальовується східна і південна межа обряду “Маланка”, особливо на Лівобережжі. Лінія кордону тут дуже розмита і нерівна, простежуються окремі анклавні островці, відірвані від основного масиву. Східною окраїною його можна вважати Куп’янський повіт Харківської губернії. Полтавський і Кобеляцький повіти — Полтавської, Новомосковський повіт — Катеринославської. На Правобережжі південний кордон можна провести нижче Олександрійського, Єлисаветградського, Ананівського повітів Херсонської губернії. Далі розірваним ланцюжком він доходить до Чорного моря в межах Акерманського та Ізмайльського повітів Бессарабської губернії.

Південно-західний рубіж окресленого ареалу приблизно співпадає з обрисами історичної області — Північної Буковини. Він визначається

*Українські новорічні ритуали “Ма(е)ланка” і “Коза”. Середина XIX — початок XX ст.*



І — ритуал “Ма(е)ланка”: Іа — Правобережний (Подністровський) комплекс, Іб — Подніпровсько-Лівобережний комплекс;

ІІ — ритуал “Коза”; ІІІ — маска “кози” у ритуалі “Ма(е)ланка”; ІІІІ — маска “кози” у різдвяному вертепі.

кордонами сучасної Чернівецької області, захоплює невеликий район по правому берегу Прута в Румунії, де є українські села, а далі, перетинаючи північну Молдавію, виходить до Дністра, охоплюючи його лівий і правий береги.

Те, що територія обряду “Маланка” чіткіше простежується на заході та півночі й менш виразно на півдні й сході, цілком закономірно. У першому випадку, напевне, маємо справу з вельми давнім і усталеним етнокультурним кордоном, у другому — зі значно пізнішим утворенням. Така ситуація має своє історичне вмотивування і пояснюється особливостями етнічного розселення українців за останні століття. Для цієї доби, як відомо, було характерне значне розширення меж українського етносу за рахунок заселення Слобідської та Лівобережної України, освоєння так званої Новоросії, Північного Причорномор’я, Бессарабії та інших земель. У ході міграцій і переселень протягом XVII—XIX ст., які здійснювались переважно в південному і східному напрямках, терен “Маланки” постійно збільшувався, досягши на початку XX ст. свого максимуму.

Географічний аспект дослідження новорічних обходів з масками відбиває їх регіональну специфіку. При цьому, зокрема, з’ясовується, що ареал обряду “Маланка” не суцільний і монолітний, а має свої локальні ознаки. Головне ядро окресленої території становили придністровські землі Галичини, Поділля, Буковини, Молдови, звідки, як можна гадати, йшло поступове розростання (інфільтрація) даної карнавальної традиції.

Географічний простір, у якому, очевидно, народжувався досліджуваний карнавальний обряд, досить точно локалізує один із варіантів новорічної пісні:

Наша Маланка дністров’янка,  
Молоденька, рум’янька.  
У Карпатах вродилася,  
А у Прутї хрестилася,  
В Чорнім морі купається,  
А в Дунаю вмивається.  
На Покутті проживає —  
З Новим роком всіх вітає!<sup>11</sup>

Тут доречно згадати і К. Квітку, який вважав Подністров’я вірогідним осередком меланкових пісень. «У записаних там варіантах, — наголошує вчений, — Меланка називається “Подністрияною” — і навіть у варіантах, які побутували у місті Анан’єві Одеської області, порівняно віддаленому від Дністра».<sup>12</sup> Справедливість цих спостережень підтвердили й пізніші фольклорні записи. Вони фіксують наявність згаданого локатива у щедрівках досліджуваного типу на відстані 200—300 км від Дністра, наприклад,

в с. Вишнополі Черкаської<sup>13</sup> або в с. Високі Байраки Кіровоградської областей тощо.<sup>14</sup> У той же час деякі варіанти обрядової пісні, записані в місцевостях понад Дністром, як це помітив Б. М. Яцимірський, наводять більш відомий в народі образ Дунаю.<sup>15</sup>

На Придністров’ї і в прилеглих районах зареєстровані найповніші варіанти обряду “Маланка”, структурна розвиненість яких виявлялася через багатство карнавальної атрибутики, склад виконавців, супровідний фольклор в його словесному, музичному і танцювальному вираженні. Тут же даний обряд найдовше утримував свої архаїчні риси. Унаочнити це за допомогою методу картографування дозволив такий показник як статеві-вікова характеристика учасників новорічних обходів. У західній частині окресленого ареалу “Ма/е/ланка” (див. на нашій карті Іа — Правобережний/Подністровський/ комплекс) виконавцями карнавального обряду були виключно представники чоловічої статі (переважно парубки), в той час як у східній частині (див. там само Іб — Подніпровсько-Лівобережний комплекс) мав місце змішаний склад учасників (хлопці-дівчата) або ж у цій ролі виступали самі дівчата, а іноді й діти. Розмежувальна лінія між цими районами приблизно збігається з кордоном колишніх Київської та Подільської губерній.

Новорічне щедрування з масками в супроводі спеціальних меланкових пісень можна визначити як повний обряд “Маланки”. Такий тип обряду, як показало картографування, цілковито переважав на Правобережній і Західній Україні. Є певна закономірність у тому, що традиційні маски виявились більш життєстійкими у маргінальній зоні, у смузі етнокультурних контактів і міжетнічного пограниччя українців та романців. Ареали “слов’янсько-неслов’янської мовної інтерференції”, за спостереженнями Н. І. Толстого, належать у першу чергу до так званих архаїчних зон.<sup>16</sup> Консервації давньої обрядовості, безумовно, сприяла історична ізольованість південно-західного регіону, тривала відірваність його від інших українських земель. Таку саму роль виконували ще деякі обставини етнічної історії краю. Як наголошують археологи, Прикарпатсько-Дністровська область протягом півтори тисячі років не підлягала значним міграційним потокам інших племен та народів і матеріальна культура корінного східнослов’янського населення розвивалась тут у відносно спокійному руслі.<sup>17</sup> Важливо й те, що дана територія входить до загального масиву карпато-балканської культурної спільності, надзвичайно багатой у плані карнавальних традицій. Натомість, на значній території Подніпров’я та Лівобережжя щедрівники виконували меланкові пісні, але

вже не маскувалися. Таким чином, шляхом картографування вдалося встановити, що ареал новорічних пісень про Маланку був значно ширшим ніж ареал повного обряду. Звідси випливає висновок: традиційне рядження виходило з ужитку швидше ніж календарний фольклор. Варто також враховувати й ту обставину, що пісні взагалі відзначаються особливою рухливістю, здатністю долати великі відстані. На це свого часу слушно вказував В. М. Жирмунський.<sup>18</sup>

Правобережний і лівобережний комплекси “Ма/е/ланки” утворюють єдиний національний ареал і співвідносяться між собою як центральний і периферійний субареали культурної традиції. Чим далі на схід від Дністра і Карпат, тим помітніші ознаки ослаблення і деформації народного новорічного карнавалу. Відомо, що периферійні ареали, розвиваючись інакше ніж колишній центр, спроможні часом зберегти втрачені в ньому архаїчні риси.<sup>19</sup> У даному випадку ситуація скоріш протилежна. Східноукраїнські варіанти “Меланки” раніше загубили ритуально-магічну основу, більш кардинально змінили свої первісні форми і зміст.

Як видно із складеної нами карти-схеми, північніше ареалу “Маланки-Меланки” лежить територія поширення новорічного ритуалу “Коза”. Важливо підкреслити, що одноіменна зооморфна маска належить до найдавніших і найпопулярніших на всьому основному етнічному просторі розселення українців (звідси велика кількість її локальних модифікацій). Типовість новорічної маски “кози” для України підтверджує не тільки широка географія її поширення, а й участь у різних формах святочних обходів ряджених. При цьому помічаємо, що в одних випадках вона грала другорядну роль, а в інших — центральну. Дана відмінність суттєва, хоча її не враховували попередні дослідники. Поруч з іншими персонажами народної театралізованої звичаєвості “коза” діє у живому і ляльковому вертепі, у новорічному обряді “Маланка”. Вона ж фігурує і в карнавальному рядженні українців на весіллі та в архаїчному поховальному обряді — (“ігри при мерці”). Але зараз нас цікавить ситуація, де та ж сама зооморфна маска виступала на перший план, уособлюючи головний зміст і функціональне спрямування ритуальної церемонії. Цей тип новорічних обходів ряджених (названий нами за іменем відповідного центрального персонажа) може бути виділений як самостійний і заслуговує на особливу увагу. Розпізнавальною ознакою для нього, крім самої маски, часто служить добре знана календарна пісня “Го-го-го, коза”. Цікаво, що в деяких місцевостях, (наприклад, у с. Синява Збараського р-ну Тернопільської обл.) новорічне щедруван-

ня мало локальну назву — “гоготання”. Пісня і ритуал “Кози” відмічені на одній і тій же території і мають ідентичне календарне приурочення. Етнографічний ареал пісні “Коза” на сучасному рівні знань можна окреслити таким чином:

Північна межа його, судячи з карти “Колядні ігрові наспіви”, складеної етномузикознавцем З. Я. Можейко, проходить у паралельному напрямку через усю територію Білорусі, не піднімаючись ніде вище лінії Мінська.<sup>20</sup> Південна межа досліджуваного ареалу на цій самій карті повторює обрис державного кордону між Білорусією і Україною. Це вірно лише з точки зору характеристики ситуації в одній республіці (так, власне, й задумано автором). Насправді ж, якщо брати до уваги не формальні, а сутнісні ознаки, дана межа лежить на території України значно південніше, де колядки типу “Коза” стикаються з новорічними щедрівками про “Меланку”. На заході територія поширення колядних пісень про “козу” сягає крайніх рубежів української етнічної території (Холмщина і Підляшшя) й переходить далі в область розселення польського етносу. Для ілюстрації наведемо характерний приспів колядників-ряджених з Краківського воеводства:

Gdzie koza chodzi — tam zółtko rodzi,  
Gdzie jej trópy — powstają kopy.  
Gdzie zwróci rogi — wznoszą, sie stogi.<sup>21</sup>

Через брак достатньої інформації важко встановити східну межу поширення досліджуваної пісні. Проте відомо, що вона побутувала у південноросійських областях, зокрема на Брянщині.<sup>22</sup> Переселенці з України, Білорусі та південної Росії занесли її аж до Сибіру.<sup>23</sup> Відносна бідність записів даних календарних пісень у російському фольклорі, очевидно, не випадкова. Адже, як підкреслював В. І. Чичеров, маска кози у росіян взагалі не відігравала провідної ролі. За його висновками, вона була характерна для західних і південних районів Росії і не зустрічалась вище Псковської, Новгородської, Калінінської, Ярославської та Костромської областей.<sup>24</sup> Центральним осередком маски “кози” у східних слов’ян В. І. Чичеров вважав землі України та Білорусі.<sup>25</sup>

Розповсюджена на широкому просторі Східної Європи, традиція новорічних обходів з “козою”, супроводжуваних виконанням спеціальних тематичних колядок, особливо стійко зберігалась на українсько-білоруському Поліссі. Саме тут було зроблено найбільше записів характерного карнавального дійства в його розгорнутих та архаїчних варіантах. Порівняльний аналіз цих фольклорно-етнографічних матеріалів засвідчує значну змістовну і структурну однорідність

новорічного рядження у представників обох межуючих етнічних спільностей. Якщо зіставити українські варіанти пісні “кози” з аналогічними білоруськими, помічаємо вражаючу подібність між ними щодо основного сюжету і характеристики образів. Отже, перед нами по суті єдиний, монолітний ареал консервації архаїчної календарної традиції. Початки її, гадаємо, сягають ще в епоху доземлеробського (мисливського) побуту племен, розселених у смузі Полісся, поліський обрядовий комплекс “Коза”, як і поліська соха, поліський антропологічний тип, специфічні дифтонги “yo”, “ie” — це ті ознаки своєрідності, що підтверджують існування в минулому монолітного діалектно-етнографічного регіону Полісся, населення якого потім увійшло до складу українського та білоруського народів.<sup>26</sup>

Простір побутування обряду “Маланка” також прилягає до етноконтактної зони, але вже на стику українців зі східними романцями. У даному разі йдеться не про однорідний ареал культурної традиції, а про наслідки процесу етнокультурних взаємин, про творче засвоєння й переробку давньослов'янського за своїм походженням фольклорно-звичаєвого комплексу серед певної частини сусіднього неслов'янського населення (Північна Буковина, Північна Молдова). Разом з тим мав місце й інтенсивний зворотний вплив. Тісні й багатівкові взаємозв'язки східнороманського та українського народів помітно вплинули на новорічні традиції в лімітрофній (прикордонній) зоні. Тут утворилась ціла низка перехідних, гібридних обрядових форм, що стали продуктом культурного взаємообміну й творчої контамінації. Перехресним міжетнічним впливам підлягає не лише драматично-ігровий репертуар карнавальних масок, а й музично-ритмічний компонент новорічного фольклору та його поетична стилістика.

Давно помічено, що на окраїнах національної території традиційно-побутова звичаєвість та усна поетична творчість утримуються значно стійкіше, ніж у центральних областях. Сучасні буковинські, галицькі, подільські варіанти “Маланки”, як і останні записи аутентичної “Кози” у смузі українсько-білоруського прикордоння підтверджують вказану закономірність. І щодо цього справедлива думка М. Грушевського про те, що “західна околиця і північне Полісся зберегли у більш чистому і недоторканому вигляді первісну колонізацію українців”.<sup>27</sup>

Встановлене нами просторове розмежування двох типів новорічних обходів з масками вносить певні корективи в етнографічний ландшафт України й дозволяє вивести дослідницький пошук на рівень етногенетичних проблем. І, ма-

буть, не випадково ареал “Кози” добре узгоджується із зоною лісів, де тривалий час домінуючу роль у господарстві відігравали мисливство і рибальство. З іншого боку, ареал “Маланки”, в ритуалістиці якої розшифровуються виразні ремінісценції культової маски бика, відповідає зоні степу й лісостепу, з якою на Україні пов'язані найдавніші центри зародження хліборобства й розведення великої рогатої худоби (буго-дністровська, трипільська культури). Починаючи з доби мезоліту, вказана територіальна опозиція простежується й за деякими рисами поховального обряду, планування поселень, антропологічного складу населення тощо. Нарешті, звертає на себе увагу та обставина, що межа визначених нами новорічних ритуалів (на Правобережжі) близько сходиться з лінією, яка розділяє південно-західну і північну групу діалектів української мови. У світлі наведених фактів постає закономірне питання: чи не йдеться тут про давній племінний кордон, про два різні етнічні масиви, про дві гілки праслов'ян-предків українського народу? Найявність цього старожитнього поділу визнається рядом вітчизняних лінгвістів (К. Михальчук, В. Ганцов, М. Наконечний, Ф. Жилко, Г. Півторак та інші), дискутується лише приналежність конкретних східнослов'янських племен до певної діалектної групи.<sup>28</sup> З огляду на результати здійсненого нами етнокартографічного дослідження архаїчних обрядових комплексів “Коза” і “Маланка”, видається переконливою точкою зору, згідно з якою формування північно-східного (північного) угруповання українських діалектів пов'язується з племенами волинян, деревлян, північних полян, сіверян, а південно-західного — з племенами білих хорватів, тиверців та уличів.

На завершення відзначимо, що двочленна модель складання феодальних народностей, яка вбирає в себе найдавнішу племінну структуру, добре znana в історії Європи. Найчастіше ця модель зреалізовувалася за горизонталлю північ—південь. Так, французький етнос утворився в результаті злиття північних французів з південними провансальцями, шотландці консолідувалися шляхом об'єднання субетнічних груп лоулендерів і гелів, російський етнос став більшим цілісним організмом, коли в одній державі, під двоголовим орлом, зійшлися два його відгалуження — новгородсько-псковське (північні великороси) з володимиро-суздальським (південні великороси), вирішальне значення для виникнення білорусів мало змішування подвинсько-дніпровського і поприп'ятського східнослов'янського населення тощо.

### Примітки

- <sup>1</sup> Чистов К. В. Проблемы картографирования обрядов и обрядового фольклора. Свадебный обряд. // Проблемы картографирования в языкознании и этнографии.— Л., 1974.— С. 73.
- <sup>2</sup> Белецкий А. Старинный театр в России.— М., 1923.— С. 31.
- <sup>3</sup> Головацкий Я. Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси.— М., 1878.— Ч. III, отд. 2.— С. 144.
- <sup>4</sup> Милорадович В. Рождественские святки в северной части Лубенского уезда. // Полтавские губернские ведомости. № 43.— 1893.
- <sup>5</sup> Яцимирский Б. М. “Маланка” как вид святочного обрядового ряжения // Этнографическое обозрение.— 1914.— № 1—2.— С. 46.
- <sup>6</sup> Там само.
- <sup>7</sup> Квитка К. Избранные труды.— М., 1971.— Т. I. С. 137—138.
- <sup>8</sup> Мироненко Я. П. Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре: история и современность.— Кишинев, 1988.— С. 96.
- <sup>9</sup> Маркова Л. В. Некоторые наблюдения над развитием календарных обрядов у болгар междуречья Прута и Днестра. // Известия на этнографский институт и музей.— София, 1968.— Кн. XI.— С. 158.
- <sup>10</sup> Заградская С. Г. Песенно-игровые особенности кубанской “Маланки” // Фольклор. Песенное наследие.— М., 1991.— С. 120—131.
- <sup>11</sup> Klymasz Robert B. The Ukrainian Winter folksong cycle in Canada.— Ottawa, 1970.— P. 143.
- <sup>12</sup> Квитка К. Вказана праця.— С. 138.
- <sup>13</sup> Колядки та шедрівки.— К., 1965.— С. 586.
- <sup>14</sup> Запис автора 1983 р.
- <sup>15</sup> Яцимирський Б. М. Вказана праця.— С. 56.
- <sup>16</sup> Толстой Н. И. О соотношении центрального и маргинального ареалов в современной Славии // Ареальные исследования в языкознании и этнографии.— Л., 1977.— С. 56.
- <sup>17</sup> Тимощук Б. А. Восточнославянская община VI—X вв. н. э.— М., 1990.— С. 6.
- <sup>18</sup> Див.: Десницкая А. В. Вопросы социально-географического изучения явлений языка этнографии, фольклора в работах В. М. Жирмудского. // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Л., 1974.— С. 15.
- <sup>19</sup> Никонов В. А. Очаг и периферия // Ареальные исследования в языкознании и этнографии.— Л., 1977.— С. 214.
- <sup>20</sup> Див.: Можейко З. Я. Календарно-песенная культура Белоруссии.— Мн., 1985.— С. 160, карта 2.
- <sup>21</sup> Czeslaw Witkowski. Doroczne polske obrzedy i zwyczaje ludowe.— Krakow, 1965.— P. 8.
- <sup>22</sup> Свитова К. Народные песни Брянской области.— М., 1966, № 66.
- <sup>23</sup> Календарная обрядовая поэзия сибиряков.— Новосибирск, 1981, № 3—9.— С. 25—28.
- <sup>24</sup> Чичеров В. И. Зимний период русского земледельческого календаря XVI—XIX веков (Очерки по истории народных верований).— М., 1957.— С. 196.
- <sup>25</sup> Там само.— С. 198.
- <sup>26</sup> Пилипенко М. Ф. Возникновение Белоруссии.— Минск, 1991.— С. 79.
- <sup>27</sup> Грушевский М. С. Очерки истории украинского народа.— К., 1991, с. 13.
- <sup>28</sup> Німчук В. Про походження українських діалектів // Україна. Наука і культура. Випуск 26—27.— К., 1993.— С. 233—250.